

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

в загальноосвітній школі

ІНСТИТУТ
ПЕДАГОГІКИ
АПН
УКРАЇНИ



НАУКОВО-
МЕТОДИЧНИЙ
ЖУРНАЛ



7 / 2006

Українська література

в загальноосвітній школі

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
АПН УКРАЇНИ

Науково-методичний журнал

№ 7, липень 2006

Свідоцтво про реєстрацію

Серія KB № 3352

Передплатний індекс 22410

Видається з січня 1999 року

Головний редактор

Н.Й. Волошина, д-р пед. наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н. М. Бібік, д-р пед. наук

М. С. Вашуленко, д-р пед. наук

С. А. Гальченко, канд. філол. наук

А. В. Градовський, д-р пед. наук

А. Б. Гуляк, д-р філол. наук

С. О. Жила, д-р пед. наук

В. О. Зайчук, канд. пед. наук

А. Й. Капська, д-р пед. наук

Л. І. Мацько, д-р філол. наук

В. В. Оліфіренко, канд. пед. наук

В. Ф. Погребенник, д-р філол. наук

Г. Ф. Семенюк, д-р філол. наук

А. Л. Ситченко, д-р пед. наук

О. В. Слоновьовська, канд. філол. наук

В. І. Шуляр, канд. пед. наук,

заслужений учитель України

П. І. Розвозчик, заслужений учитель
України

Редактор Олена Черниш

Верстка, дизайн Алли Вірник

Затверджено Вченою радою

Інституту педагогіки АПН України

Протокол № 5 від 4 травня 2006 р.

За підтримки видавництва

«Антросвіт»

Керівник видавничого проекту

Казимир Антоневський



481-37-13



04053, Київ-53,

вул. Артема, 52-Д

Редакція журналу

«Українська література

в загальноосвітній школі»

ЗМІСТ

Літературознавство і школа

Голобородько Я. Петро Рєзніков: романна
інтерпретація доби 2

Фахові проблеми

Пультер С. До питання класифікації уроків літератури
в середній школі 8

Шкловська О. Методичні засади формування
читацької компетенції 10

Сучасний урок літератури: методика і досвід

Жила С. Вивчення роману-притчі «Вогненні стовпи»
Романа Іваничука в школі 15

Почтар К. Творчість Тараса Шевченка періоду
заслання. Використання художнього та документального
відеофрагментів на уроці української літератури. 19

Література рідного краю

Шуляр В. Теоретико-методичні засади уроків
літератури рідного краю. 21

Ткач А. «Чи стрінемося коли ще?» Урок літератури
рідного краю за оповіданням Віталія Колодія «Гордіня». . . . 24

Гурткова робота

Коваленко В. Творчий діалог: «Мистецтво писати —
це мистецтво скорочувати». Модель засідання
шкільної літературно-творчої студії. 28

Комп'ютерні засоби навчання

Волинський В. Дидактичні призначення і харак-
теристики комп'ютерних електронних навчальних
посібників і підручників 31

Вивчаємо рідну мову

Беник В., Білойван Л., Кудько Н. Відзначення
переможців II (районного) етапу VI Міжнародного
конкурсу з української мови імені Петра Яцика 35

Томілін О, Федоренко Т. Лексичний склад
української мови. 38

Соловійова Н. Добір творчих завдань з мови на
основі творів художньої літератури. 41

Позакласна робота

Рибалкіна Т. Подорож до гімназії майбутнього 43

Громадянське виховання

Кучинська І. Світоглядна позиція діячів культури
другої половини XIX ст. стосовно громадянської ідеї
у виховному процесі 46

Проблеми літературної освіти

Сокур-Фарина Т. Розвиток шкільної літературної
освіти в умовах тоталітаризму. 48

Вітаємо з ювілеєм

Градовський А. Мануйкіну Олексію Омеляновичу — 60! . . 50

Підготовка кадрів

Семенов О. Підготовка вчителя української мови
і літератури: проблеми, пошуки, перспективи 51

Індекс видання 22410

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 7.5. Зам.3117

Друкарня ТОВ «ЗАДРУГА»

м. Київ, вул. Фрунзе, 86

© «Українська література в загальноосвітній школі», 2006

Лексичний склад української мови

Відкрите заняття з української мови у вищій школі

О. Томілін, Т. Федоренко

Європейський університет

Полтавська філія

Мета: дослідити шари лексики української мови, показати красу і багатство українського слова, збагатити лексичний запас студентів-економістів словами з професійним спрямуванням.

Обладнання: словники — Тлумачний словник, „Синоніми української мови“, „Крилаті вислови“, „Словник омонімів“; технічні засоби, таблиці, схеми.

На дошці таблиця зі словами:

„Мово рідна! Ти як море, безконечна, могутня, глибинна. Котиш і котиш хвилі своїх лексиконів, а їм немає кінця-краю“.

(С. Плачинда)

Тип заняття: урок-дослідження з елементами бесіди.

Хід заняття

Підготовка до сприйняття нового матеріалу.

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос, більш нічого,
А серце б'ється, ожива,
Як їх почує...

(Т. Шевченко)

Прочитані рядки, а якщо ближче придивитися, то все слова. Слова... слова...

Вони оточують нас, вони вирують навкруг нас, наче море. Вони називають речі, предмети, явища, дії, тобто виконують номінативну функцію. А в сполученні з іншими словами виконують функцію комунікативну.

Вся сукупність слів становить лексику (від гр. *lexis* — слово). Лексикологія вивчає словниковий склад мови. Подивіться на словники. Словники — це безмежна діяльність слова і людини. Вони будуть помічниками не лише при вивченні цієї теми, а й в подальшій пошуковій роботі, допоможуть дібрати найбільш влучне слово при вивченні ділових паперів.

План заняття

1. Аналіз лексики української мови за використанням.
2. Розмежування лексики за співвідношенням змісту і зовнішньої форми (антоніми, омоніми, пароніми, синоніми).
3. Аналіз лексики за вживанням.
4. Явище синонімії, паронімії, антонімії в лексиці ділових паперів.

Характер вивчення — інтегрований.

Розповідь викладача.

Лексика — це слово. А слово — основна одиниця

мови. Воно може бути діловим, термінологічним, символічним, образним. Слово — основа мови, мовлення, спілкування. Багатство мови визначається багатством словникового складу.

У сучасній українській літературній мові послугуються сотнями тисяч слів (360—400 тис.). Це свідчить про те, що мова досягла рівня найрозвиненіших мов світу. Українська мова посідає почесне місце серед трьох тисяч мов світу, а за мелодійністю вона, за даними ЮНЕСКО, посідає третє місце в світі. Тож рідну мову має досконало знати кожен, незалежно від професії, вважаючи це знання показником освіти і загальної культури.

Підбір лексики залежить від сфери використання. За використанням розрізняють такі шари: загальнонародна, загальноповсякденна, специфічно-побутова, науково-термінологічна, виробничо-професійна, адміністративно-ділова.

Загальнонародна лексика — це ті слова, які поширені на території, де функціонує українська мова. Вони не обмежені ні діалектичними, ні професійними рамками.

Завдання для аудиторії: підкреслити загальнонародні слова.

Я запитую в себе, питаю у Вас, у людей,
Я питаю в книжок, роззираюсь на кожній сторінці.

Де той рік, де той місяць,
Той проклятий тиждень і день,
Коли ми перестали гордитись,
Що ми українці.

(В. Баранник)

Емоційно-забарвлена лексика становить в загальноповсякденній лексиці окреме нашарування. Її стилістичні функції мають свої особливості, які виражаються у певній експресії, емоційній наснаженості.

Дяка щира тобі, ніченько, чарівниченько,
Що закрила ти моє личенько!
І вам стежки, як мережки,
Що вели мене за березочки.

(Леся Українка)

Загальноповсякденна лексика становить найбільший за своїм обсягом шар слів української літературної мови. Вона є надбанням кожного носія літературної мови і охоплює різноманітні сфери життя, назви предметів і явищ навколишньої природи.

Ідуть дощі. Холодні осінні тумани клубочаться угорі...

(М. Коцюбинський)

Побутова лексика охоплює слова, що називають побут різних соціальних груп. Це назви одягу, речей, їжі, розваг, звичаїв.

Тут їли різні **потрави**,
І все з **полив'яних** мисок,
І самі гарні **приправи**
З нових кленових **тарілок**:
Свячену **голову** до **хрину**
І локшину на **перемину**,
Потім з підливою **індик**;
На закуску **куліш і кашу**,
Лемішку, зубці, путрю, квашу
І з маком **медовий шулик**.

(І. Котляревський)

— Хто автор слів? З якого твору уривок?

У цьому році виповнюється 103 роки від дня відкриття пам'ятника І. Котляревському. Через 206 років „Енеїду“ дописав полтавець, наш земляк, Віталій Петрович Закладний. Він дав тлумачення всім стравам, наприклад: *сикизка* — церковний напій.

Виробничо-професійна лексика. Слова, які називають професії, а також предмети й речі цієї професії.

Які б часи не наставали,
В ціні завжди **професіонали**,
І вибрав я, це не секрет,
Найкращий **університет**.

Університет, директор, бухгалтер, менеджмент, маркетинг, облік і аудит — слова, які характеризують економічну, фінансову галузь.

Офіційно-ділова лексика. Це слова, вжиті в офіційно-діловому стилі, в ділових документах, в канцелярській мові, в державних урядових колах. Службовці послуговуються книгами „Термінологія ділових людей“, „Ділове мовлення“. Для прикладу можна навести такі слова: *реєстрація, розпорядження, рішення, акт, наказ, договір*.

За вживанням слова поділяються на неологізми і архаїзми.

Неологізми — це нові слова, покликані до життя потребами суспільства.

Неологізми виникають у мові весь час і не лише в галузі суспільно-політичної лексики. Це й нові терміни з науки, літератури, мистецтва: *алгоритм, атомохід, геологія, атмосфера*. Різна доля наших слів: одні живуть тисячоліття, інші переходять в загальноживану лексику. Свого часу існувало слово в українській мові — *посьолок* („Шум акацій... Посьолок і гони... Ми на гору йдемо через гать...“ В. Сосюра). Тепер для позначення населеного пункту використовують слово *селище*.

Індивідуально-авторські неологізми творяться окремими письменниками; вони образно індивідуальні.

Не дивися так привітно,
Яблуновоцвіт...
Не милуй мене шовково,
Ясно-соколово...

(П. Тичина)

Архаїзми — це застарілі слова, що виходять з ужитку. У них відчувається колорит минулого.

Тут Січ стояла, тут гули майдани,
димилися козацькі курені,
Змагались семеряга і жупани,
лунали горді і сумні пісні.

(М. Драй-Хмара)

Викладач запропонує написати на дошці в одній колонці неологізми, в іншій — архаїзми.

Неологізми

демократизм
телебачення
банкір
менеджмент
маркетинг
комп'ютер
мобільний телефон
кредитно-модульна система

Архаїзми

комнезам
п'ятирічка
перебудова
стахановець
волося
соха
веретено
скриня

Лексика формує мовну картину світу, створює національний колорит. І цей колорит складають передовсім синоніми. М. Рильський говорив: „Багатство синонімів — це ознака багатства взагалі“.

Слово *синонім* грецького походження, „одно-йменний“. Це слова, що мають спільне значення, але відрізняються відтінками значень. Наприклад: *лихо, горе, біда, нещастя*.

Викладач. Яку роль виконують синоніми в художній літературі, у цільовому мовленні?

Студент. Надають художньому твору образності, емоційності, досконалості, художнього стилю, по-особливому виявляється краса слова, текст набуває лаконічності, художності. У ділових паперах синоніми дають змогу уникнути повторів, надають точності висловлюваному змісту, офіційності викладу.

Викладач. Ви написали вдома твір „Тарас Шевченко“, де використали синоніми. Назвіть їх.

Студент. Великий Кобзар, поет, основоположник мови, демократ, художник, поборник волі, пророк, він, Шевченко, мислитель.

Викладач. Доберіть синоніми до поданих слів і словосполучень з професійним спрямуванням:

фінансова справа — грошова справа
комерційний — маркетинговий
фахівець — професіонал, майстер
баланс — рахунок
валюта — гроші, асигнації, банкноти
ідентифікувати — ототожнювати
конкуренція — суперництво
ліцензія — дозвіл
облік — обрахунок, обчислення
санкція — дозвіл, схвалено
угода — домовленість, договір
фінанси — кошти, фонди

Підкресліть у документі офіційно-ділового стилю синтаксичні синоніми.

РЕЗЮМЕ

Шевченко Оксани Олексіївни

Мета: заміщення вакантної посади асистента у відділі маркетингу, менеджера з реклами та маркетингу.
Досвід роботи: упродовж 1994 року працювала на посаді помічника менеджера з питань реклами та маркетингу.

З 1998 року працівник Української спілки підприємців малого та середнього бізнесу.

З 2000 року працюю на посаді заступника редактора газети „Київські відомості“.

Освіта: 1990 — 1994 рр. — навчання на факультеті української філології Київського університету.

Знання мов: англійська.

Контактний телефон: 244-32-58.

Викладач. Скажіть, чи синонімічні слова оголошення і реклама?

Студент. В умовах ринку поширюється чимало оголошень різного змісту, в тому числі й рекламні оголошення підприємств, організацій, установ. Наприклад: Європейський університет проводить набір на 2006 — 2007 навчальний рік.

Викладач. Думка тоді яскрава, протилежна, коли є протиставлення, зіставлення. **Антоніми** (від гр. *anti* — проти і *опута* — ім'я) — слова з протилежним значенням: ясно — темно; добре — погано.

Дібрати антонімічні слова або словосполучення:

суб'єкт — об'єкт;

внутрішній державний борг — зовнішній державний борг;

з проектом — без проекту;

орієнтація на експорт — стратегія на імпорт;

прожитковий мінімум — соціальний максимум;

директор — підлеглий;

абстрактний — конкретний;

імпорт — експорт;

матеріальний — духовний;

ощадливий — марнотратний.

Пригадайте художні твори, у назвах яких використовуються антоніми.

Студент. Антонімічні пари-заголовки втілюють ідею цілого твору:

„Злочин і кара“ Ф. Достоєвського

„Батьки і діти“ І. Тургенєва

„Правда і кривда“ М. Стельмаха

„Війна і мир“ Л. Толстого

„І мертвим, і живим“ Т. Шевченка

„Любов і ненависть“ Д. Павличка.

„Україна — не Росія“ Л. Кучми

У протилежності виявляється чіткість, яскравість думки. Антоніми широко використовуються у прислів'ях. *Вчення в щасті прикрашає, а в нещасті — утішає.* В оформленні документів ділових паперів ми користуємося протилежними вказівними словами: *тут — там і вгорі — внизу.*

Викладач. Наступний етап нашого заняття — вивчення омонімів.

Омоніми (від гр. *homos* — однаковий і *опута* — ім'я) — це слова, різні за значенням, але однакові за звучанням і написанням. У лексикології розрізняють омоніми лексичні, морфологічні, словотворчі.

Практичне завдання. Із лексичних багатств дібрати омоніми і пояснити:

кадри фільму — кадри (основний склад працівників підприємств, установи);

стан (корпус, тулуб людини) — стан (обставини, умови, самопочуття);

організований захід — захід (протилежний сходу, напрям світу);

економія (заощадження) — економія (великий поміщицький маєток);

оклад (заробітна плата) — оклад (металеve покриття);

універсал-розпорядчий (акт адміністративно-політичного характеру) — універсал (людина, яка володіє багатьма спеціальностями).

Омоніми як зображувально-виразовий засіб досить активно використовуються в художній літературі, народній творчості. Вони увиразнюють думку, а часом надають мовленню відповідного забарвлення.

Пароніми (від гр. *paro* біля і *опута* — ім'я) — це слова досить близькі за звуковим складом і вимовою, але різні за значенням:

адресат — адресант,

еміграція — імміграція,

талан — талант,

дипломат — дипломант.

За допомогою даного слова утворіть паронім і поясніть його:

1. *Субсидія* — грошова натуральна допомога; *супермаркет* — форма сучасного торговельного підприємства;

2. *Тара* — товарна упаковка; *тариф* — система ставок;

3. *Конвенція* — угода, міжнародний договір; *конверсія* — укладання кредитів, облік валют;

Отже, лексику розрізняють за значенням, за співвідношенням змісту і форми, за вживанням. (Розглядається схема).

Підсумкові запитання

1. У чому полягає різниця між лексикою та лексикологією?

2. Якою літературою ви користувалися при вивченні теми?

3. Назвіть перший український словник. (Словник Памви Беринди, Лексикон Лаврентія Зизанія).

4. Назвіть словники, які ви знаєте.

5. Скільки слів в українській мові?

6. Скільки синонімів, фразеологізмів, крилатих виразів?

7. Скільки мов у світі?

8. Доберіть синоніми до слів: *фінанси, держава.*

Висновок.

Ми опрацювали важливу і цікаву тему „Лексичний склад української мови“. Ви побачили красу і багатство рідної мови, навчилися використовувати антонімію, синонімію в ділових паперах.

І ми впевнені, що ваш лексичний запас слів з професійним спрямуванням за одне лише заняття значно збагатився, і це — однозначно!

Література

1. Блик О. П. Українська мова. — К., 1997.

2. Кононенко П. П., Кадомцева Л. О., Мацько Л. І. Українська мова. — К.: Либідь, 1992.

3. Мацько Л. І., Сидоренко О. М. Українська мова. — К., 1992.

4. Пономарьов О. Д. Сучасна українська мова. — К.: Либідь, 2001.

5. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення. — К.: Літера, 2003.

6. Словники.